

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ СТОРОНИ ОБВИНУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**LEGAL REGULATION OF THE PROCEDURAL STATUS OF THE PROSECUTION PARTIES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE**

Лоскутов Т.О., д.ю.н., професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням

*Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-2686-9201*

Стаття присвячена розгляду правового регулювання процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в умовах воєнного стану. Під час постановки проблеми зазначається, що процесуальне становище суб'єктів сторони обвинувачення в період воєнного стану потребує удосконалення задля підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини. У ході викладу основного матеріалу звертається увага на нормативну прогалину щодо максимально наближеної судової перевірки процесуального рішення керівника органу прокуратури щодо надання дозволу на проведення окремих процесуальних дій, застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження в обставині воєнного стану. Вказується, що розширення повноважень керівника органу прокуратури щодо прийняття рішення на здійснення процесуальної діяльності сторони обвинувачення в умовах воєнного стану без врегулювання судового контролю «за першою можливістю» ставить сторону захисту у наперед не вигідне становище щодо перевірки законності та обґрунтованості обмеження прав, свобод і законних інтересів людини у кримінальному досудовому провадженні. Констатується, що дефект нормативної регламентації процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в частині застосування затримання без урахування обставин воєнного стану обумовлює ризик необґрунтованого обмеження (порушення) права на свободу в результаті «непропорційного» затримання. Підкреслюється, що поєднання в одній особі процесуального статусу суб'єкта сторони обвинувачення (прокурора, слідчого або дізнавача) та елементів процесуального статусу перекладача під час воєнного стану має супроводжуватися нормативним регулюванням процесуальних гарантій, що встановлені ст. 68 КПК України, а також обов'язкової умови щодо безперервної відеофіксації перекладу свідчень підозрюваного та / або потерпілого, або змісту документів. Підсумовується, що правове регулювання вимоги «автоматичного» максимально швидкого судового контролю за рішенням керівника органу прокуратури про продовження строку досудового розслідування щодо неповнолітніх сприятиме удосконаленню процесуального статусу керівника органу прокуратури, а також забезпеченню принципу змагальності, права неповнолітніх на розумний строк кримінального провадження у період воєнного стану.

Ключові слова: процесуальний статус, повноваження, затримання, строк досудового розслідування, кримінальне провадження, прокурор, слідчий, перекладач, неповнолітні, воєнний стан.

The article is devoted to the consideration of the legal regulation of the procedural status of the subjects of the prosecution during martial law. When stating the problem, it is noted that the procedural status of the subjects of the prosecution during martial law requires improvement in order to increase the efficiency of criminal proceedings and ensure the rights, freedoms and legitimate interests of a person. During the presentation of the main material, attention is drawn to the regulatory gap regarding the most approximate judicial review of the procedural decision of the head of the prosecutor's office regarding the granting of permission to conduct certain procedural actions, the application of certain measures to ensure criminal proceedings in a martial law environment. It is indicated that the expansion of the powers of the head of the prosecutor's office to make a decision on the implementation of procedural activities of the prosecution under martial law without regulating judicial control "at the first opportunity" puts the defense at a disadvantage in terms of verifying the legality and justification of restrictions on the rights, freedoms and legitimate interests of a person in criminal pre-trial proceedings. It is stated that the defect in the normative regulation of the procedural status of the subjects of the prosecution in terms of the application of detention without taking into account the circumstances of martial law causes the risk of unjustified restriction (violation) of the right to freedom as a result of "disproportionate" detention. It is emphasized that the combination in one person of the procedural status of the subject of the prosecution (prosecutor, investigator or inquirer) and elements of the procedural status of a translator during martial law must be accompanied by the normative regulation of the procedural guarantees established by Article 68 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, as well as a mandatory condition for continuous video recording of the translation of the testimony of the suspect and/or victim, or the content of documents. It is concluded that the legal regulation of the requirement of "automatic" as soon as possible judicial control over the decision of the head of the prosecutor's office to extend the term of the pre-trial investigation regarding minors will contribute to the improvement of the procedural status of the head of the prosecutor's office, as well as ensuring the principle of adversarial proceedings, the right of minors to a reasonable term of criminal proceedings during martial law.

Key words: procedural status, powers, detention, term of pre-trial investigation, criminal proceedings, prosecutor, investigator, translator, minors, martial law.

Постановка проблеми. Введення правового режиму воєнного стану обумовило внесення змін до норм кримінального процесуального законодавства. Ці зміни торкнулися серед іншого і правового статусу суб'єктів сторони обвинувачення на період воєнного стану. Зокрема, зазнали окремих змін повноваження дізнавача, слідчого, прокурора щодо реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. Разом з тим, зміст нормативних приписів в частині правової регламентації процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в умовах воєнного стану залишається недосконалим. Аналіз правового

статусу суб'єктів сторони обвинувачення під час воєнного стану свідчить, що їхнє процесуальне становище потребує удосконалення з метою підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини. Саме цим визначається актуальність теми, що поставлена у заголовок цієї статті.

Стан опрацювання проблематики. Окремі проблеми процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення вивчали такі вчені як І. В. Глов'юк, М. С. Городецька, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, М. А. Погорельський, О. Г. Шило та інші. Водночас, науковці досліджували,

насамперед, загальні питання процесуального становища суб'єктів сторони обвинувачення, вчені-процесуалісти не акцентували увагу на проблемних питаннях процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в обставині воєнного стану.

Метою статті є дослідження правового регулювання процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в умовах воєнного стану. Для досягнення цього бажаного результату слід виконати такі завдання: проаналізувати нормативне регулювання щодо процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в період воєнного стану; визначити проблеми процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в обставині воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У розділі IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) унормовано основний зміст процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення. Так, у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України встановлено, що під час дії воєнного стану у випадку відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст.ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 КПК України, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді [1]. Таким чином, наведеною процесуальною нормою на період воєнного стану змінено процесуальний статус керівника органу прокуратури у частині надання повноважень щодо прийняття процесуальних рішень на застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, проведення окремих слідчих (розшукових) дій та здійснення деяких інших процесуальних дій. Зокрема, керівнику органу прокуратури під час воєнного стану «віддано» повноваження стосовно винесення рішення про застосування приводу; тимчасового доступу до речей і документів; накладення арешту на майно; реалізації загальних обов'язків щодо захисту прав людини; продовження строків досудового розслідування; проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування; прийняття рішення про проникнення до житла чи іншого володіння особи, у тому числі для проведення обшуку; отримання зразків для експертизи; зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; винесення рішення про здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, враховуючі рішення про легалізацію тих дій, що проведені до постановлення відповідної ухвали [1].

Правове регулювання вказаних повноважень керівника органу прокуратури та фактична нормативна зміна його процесуального статусу в умовах воєнного стану є закономірним. Тому що проведення активних воєнних дій може створювати істотні перешкоди щодо реалізації повноважень слідчого судді під час кримінального провадження, внаслідок чого може суттєво гальмуватись перебіг досудового розслідування та зводиться нанівець ефективність всього кримінального судочинства. У зв'язку з цим, законодавчі зміни стосовно розширення процесуального статусу керівника органу прокуратури в обставині воєнного стану в цілому сприймаються позитивно.

Разом з тим, необхідно звернути увагу на недосконалість КПК України щодо існування нормативної прогалини, що стосується відсутності процесуальної норми, що регламентувала б максимально наближену судову перевірку процесуального рішення (постанови) керівника органу прокуратури щодо надання дозволу на проведення окремих процесуальних дій, застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження в обставині воєнного стану.

У зв'язку з цим, розширення повноважень керівника органу прокуратури щодо прийняття рішення на здійснення процесуальної діяльності сторони обвинувачення в умовах воєнного стану без врегулювання судового контролю «за першою можливістю» ставить сторону захисту у наперед не вигідне становище щодо перевірки законності та обґрунтованості обмеження прав, свобод і законних інтересів людини у кримінальному досудовому провадженні. Таким чином, може порушуватися фундаментальний принцип змагальності сторін кримінального провадження навіть в період воєнного стану.

Погоджуючись з логікою законодавця у тому, що під час виконання воєнних дій, коли відсутня реальна можливість здійснення процесуальних повноважень представником суду, їх може виконувати суб'єкт сторони обвинувачення, який має високу процесуальну компетенцію – керівник органу прокуратури. Водночас процесуальні рішення останнього, що винесені замість слідчого судді мають «автоматично» перевірятися у найкоротший строк з урахуванням обставин воєнного стану.

Отже, нормативне регулювання процесуального статусу керівника органу прокуратури в частині процесуальних повноважень, закріплених у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України підлягає корегуванню в частині встановлення невідкладної «за першою можливістю» судової перевірки процесуальних рішень, прийнятих керівником органу прокуратури щодо надання дозволу на проведення стороною обвинувачення окремих процесуальних дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Наступним дефектом нормативної регламентації процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в період воєнного стану є положення п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, що уповноважують представників сторони обвинувачення за відсутності судового рішення затримувати особу за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення поза вимогою «безпосередності» («щойності»)¹ та без урахування обставин воєнного стану. Це обумовлює ризик необґрунтованого обмеження (порушення) права на свободу в результаті «непропорційного» затримання.

Так у відповідності до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі введення воєнного стану та якщо наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена служба особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу [1].

Наведений спосіб правового регулювання затримання особи за підозрою у вчиненні злочину в період воєнного стану є дефектним, тому що не виправдано розширює підстави для здійснення кримінального процесуального затримання. Виходячи з буквального змісту п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України можна зазначити, що обставини воєнного стану враховані у цих приписах занадто формально, без «прив'язки» до конкретної ситуації воєнного стану (проведення бойових дій) на певній території України [2, с. 352].

Таким чином, аналізована норма п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України необґрунтовано розширює повноваження, а відтак – процесуальний статус суб'єктів сторони обвинувачення щодо реалізації затримання без судового рішення в обставині воєнного стану. Оскільки обставина воєнного стану у п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України використовується номінально, без врахування фактичних обставин проведення воєнних дій.

Усунити розглянутий нормативний недолік

¹ Вимога «безпосередності» («щойності») пов'язана з виявленням обставин, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України.

п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України можна в результаті внесення доповнень до цієї норми, передбачивши в її змісті вказівку на обставини воєнного стану, що перешкоджають реалізації ст. 208 КПК України. Це можна зробити, наприклад, шляхом включення до приписів зазначеної норми нормативних словосполучень («відсутня об'єктивна можливість», «у разі неможливості», «у разі наявності об'єктивних обставин» [1]), що використовуються у змісті ст. 615 КПК України щодо реалізації інших процесуальних засобів в умовах воєнного стану [2, с. 352].

Внесення зазначених нормативних змін сприятиме збалансуванню правового регулювання процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в частині нормативної регламентації затримання без судового рішення з огляду на конкретні обставини правового режиму воєнного стану.

Ще однією проблемою правової регламентації процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в період воєнного стану є нормативні положення ч. 12 ст. 615 КПК України, що передбачають можливість виконання суб'єктом сторони обвинувачення (прокурор, слідчий, дізнавач) функції перекладача у кримінальному провадженні в обставині воєнного стану.

Згідно з ч. 12 ст. 615 КПК України за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий [1].

Унормування здійснення суб'єктом сторони обвинувачення функції перекладача у кримінальному провадженні є цілком виправданим під час дії правового режиму воєнного стану. Оскільки під час виконання активних бойових дій дізнавач, слідчий або прокурор може бути останньою особою, якій підозрюваний або потерпілий можуть повідомити інформацію, що має важливе значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення.

Разом з тим, суб'єкт сторони обвинувачення може спотворювати переклад свідчень потерпілого та / або потерпілого або змісту документів у кримінальному провадженні в період воєнного стану. Це може негативно впливати на забезпечення ефективності досудового кримінального провадження та гарантування прав, свобод і законних інтересів людини.

Залучення перекладача як учасника кримінального провадження є процесуальною гарантією дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому, оцінюючи та аналізуючи критерії, яким повинен відповідати перекладач, слід також враховувати, таку вимогу до останнього як його незалежність та юридична незаінтересованість у результатах вирішення кримінального провадження [3, с. 55].

Процесуальний статус перекладача, відповідно до ст. 68 КПК України містить ряд процесуальних гарантій, зокрема, обов'язок здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом (п. 3 ч. 3 ст. 68 КПК України); можливість сторони кримінального провадження пересвідчитися в особі і компетентності перекладача (ч. 4 ст. 68 КПК України); встановлену відповідальність за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ч. 5 ст. 68 КПК України) [1].

За відсутності у змісті ч. 12 ст. 615 КПК України посилання на процесуальні гарантії, що передбачені ст. 68 КПК України, навряд чи можна вести мову про належне правове регулювання виконання суб'єктом сторони обвинувачення функції перекладача у кримінальному провадженні навіть в умовах воєнного стану. Тому що без дотримання законодавчих гарантій діяльності перекладача у кримінальному провадженні, що регламентовані

у змісті ст. 68 КПК України може виникати розумні сумніви щодо об'єктивності перекладу, здійснюваного дізнавачем, слідчим або прокурором.

Вважаємо, що поєднання в одній особі процесуального статусу суб'єкта сторони обвинувачення (прокурора, слідчого або дізнавача) та елементів процесуального статусу перекладача під час воєнного стану має супроводжуватися нормативним регулюванням у ч. 12 ст. 615 КПК України відповідних гарантій, що встановлені ст. 68 КПК України, а також обов'язкової умови щодо безперервної відеофіксації перекладу свідчень підозрюваного та / або потерпілого, або змісту документів.

Окрім нормативних гарантій здійснення перекладу, що закріплені ст. 68 КПК України, обов'язкова відеофіксація перекладу, що виконується суб'єктом сторони обвинувачення сприятиме його об'єктивності та прискоренню встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану.

Наступною проблемою унормування процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в період воєнного стану є процесуальні приписи ч. 13 ст. 615 КПК України, що уповноважують керівника органу прокуратури замість слідчого судді продовжувати строк досудового розслідування стосовно неповнолітніх.

Відповідно до ч. 13 ст. 615 КПК України строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора [1].

Ця процесуальна норма є недосконалою, бо як і положення п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, що згадувалось вище, не містить вимоги щодо «автоматичної» максимально наближеної судової перевірки рішення керівника органу прокуратури про продовження строку досудового розслідування відносно неповнолітніх. Це створює ризик порушення права неповнолітньої особи на розумний строк кримінального провадження.

Комітет міністрів Ради Європи рекомендує державам-членам забезпечити, щоб справи стосовно неповнолітніх розглядалися більш оперативно, уникати невинуватих відстрочок з метою створення ефективної виховної дії (п. 4 Рекомендації № R (87) 20), щоб усі стадії кримінального процесу здійснювалися в короткі проміжки часу, але у всіх справах заходи прискорення судочинства і підвищення його ефективності повинні урівноважуватися вимогами щодо дотримання процесуальних норм (п. 14 Рекомендації № R (2003) 20 КМ РЄ) [4, с. 252].

У змалюваному кримінальному процесі сторона обвинувачення (у нашому випадку – прокурор) не може «сама для себе» продовжувати строк досудового розслідування, оскільки це значно послаблює гарантії сторони захисту щодо розгляду кримінальної справи справедливим судом у розумні строки [5, с. 91].

Обстановка воєнного стану може виправдовувати тимчасовий відступ від засади змагальності в частині прийняття керівником органу прокуратури рішення про продовження строку досудового розслідування щодо неповнолітніх. Проте вказане рішення керівника органу прокуратури має автоматично «найближчим часом» перевірятися слідчим суддею. Такий проміжок часу має визначатися з урахуванням конкретних обставин воєнного стану.

Правове регулювання вимоги «автоматичного» максимально швидкого судового контролю за рішенням керівника органу прокуратури про продовження строку досудового розслідування щодо неповнолітніх сприятиме удосконаленню процесуального статусу керівника органу прокуратури в частині розглянутого повноваження, а також забезпеченню принципу змагальності, права неповнолітніх на розумний строк кримінального провадження у період воєнного стану.

Висновки. Нормативне регулювання процесуального статусу суб'єктів сторони обвинувачення в умовах воєнного стану є недосконалим. Дефектними є законодавчі положення п. п. 2, 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, ч. ч. 12, 13 ст. 615 КПК України, що стосуються повноважень суб'єктів сторони обвинувачення в обстановці воєнного стану щодо надання поза судовою перевіркою дозволу на проведення окремих

процесуальних дій, застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження, затримання без врахування фактичних обставин виконання воєнних дій, здійснення функції перекладача без процесуальних гарантій та продовження строку досудового розслідування відносно неповнолітніх за відсутності вимоги «автоматичного» максимально наближеного судового контролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Лоскутов Т.О. Нормативні дефекти ізоляційних запобіжних заходів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право*. 2025. №91. Ч.4. С. 349-354.
3. Кубарева О.В. Право на переклад у кримінальному провадженні: особливості реалізації в умовах воєнного стану. С. 54-57. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9216decd-1ee4-4d56-9275-c56f09f1cb69/content>
4. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навчальний посібник. К. : Ваіте, 2014. 280 с.
5. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права : монографія. Київ : Юридичний світ, 2016. 416 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025